

-Berlin, 1936. i sl. Dosad su izašla sva latinska djela u pet svezaka, dok šesti svezak (razna kazala) još nije objavljen; od njemačkih spisa izašli su propovijedi u tri sveska i neki traktati u još jednom svesku (petom).

Izdavačka kuća *Cerf* u Parizu, pod pokroviteljstvom „Centre d'etudes des Religions du Livre” i „Ecole Pratique des Hautes Etudes (5^e section)”, Sorbonne, Pariz, priredila je izdanje svih latinskih djela Magistra Eckharta, koji je u tri navrata predavao na pariškom sveučilištu. U prvom svesku – jedinom koji je dosad objavljen – sadržana su ova Eckhartova djela: *Tabula Prologorum in Opus tripartitum* (str. 32–95. i 204–209.), *Tabula auctoritatum Libri Genesis* (str. 210–237.) i *Expositio Libri Genesis* (str. 238–647.). Latinski je tekst preuzet iz gore spomenutog njemačkog kritičkog izdanja. Prvo je djelo na francuski preveo i komentirao (str. 97–203.) sveuč. prof. F. Brunner, dok su ostale prijevode s bilješkama priredili de Libera, Weber i Zum Brunn, istraživači iz gore spomenutih centara Sorbonne.

Na kraju ovog prvog sveska nalazimo i tri kazala (str. 651–694.) koja će dobro doći onomu koji bude proučavao Eckhartovu misao.

Spisi objelodanjeni u ovom svesku, vrlo su značajni za Magistra. Naime, *Prolozi* sadrže bit Magistrove spekulativne i mistične misli, a *Izlaganje Knjige postanka* prvi je njegov biblijski komentar, u kojem je tri četvrtine prostora posvećeno prvim dvama poglavljima Knjige postanka. Njegovo je tumačenje teološko, filozofsko i duhovno.

Ovaj niz latinskih Eckhartovih djela imat će deset svezaka. Sadržavat će komentare raznih biblijskih knjiga Staroga i Novoga zavjeta, a posljednja dva sveska 56 latinskih propovijedi (Sermones) i Pariška „raspravljena pitanja” (Quaestiones disputatae Parisienses).

A. PAVLOVIĆ

N. BERDJAJEV: *Ja i svijet objekata* – Pet razmišljanja o postojanju – Ogled filozofije samoće, društva i zajednice. S ruskog izvornika preveo dr Nikola Thaller. Izdaje: Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.

Predgovor nam kaže da filozofiranje u ovoj Berdjajevljevoj knjizi spada u sklop egzistencijalističke filozofije u kojoj se promatra subjekt doživljavanja kao osoba ispunjena duhom za

razliku od shvaćanja: fizički dijelovi čovjeka jesu tijelo i duša. Osoba je uvijek prožeta duhom – rekao bi Berdjajev.

Pohvalno je da se poslije toliko godina Kršćanska sadašnjost odlučila na tiskanje nekih Berdjajevljevih djela pa makar i po starim prijevodima dr Thallera. U prvom razmišljanju: Filozofova tragedija i zadaća filozofije – Berdjajev razvija misao da je položaj filozofa tražičan. S jedne ga strane zapostavlja znanost, koja je čisto eksperimentalnog značaja, a s druge strane opet religija (Možda ovdje treba razlikovati vjeru i religiju!). Religija bi morala biti obzirna prema filozofiji jer se, napokon, dotiču istog predmeta. Filozofija nije okupljala samo one koji su težili mudrosti već koji su bili mudri. Filozofiranje je prema tome izvršeni čin u filozofovu postojanju, u tamoj bitci. A to ne znači da se u filozofiranju čovjek, filozof, služi samo razumom već i voljom i emocionalnim svijetom – čitavim svojim bitkom. No možda bi bolje bilo reći da emocionalni svih teističkih egzistencijalista. Filozofi su spoznaja ovisi o različitim momentima među koje spada vjera i nevjera, pa površna ili dublja svijest. Spoznaja je u dubokom smislu „humanizacija”, no ne bez Boga već u zajednici s njim. To je temeljna tvrdnja Berdjajeva kao i svih teističkih egzistencijalista. Filozofi su pripadali različitim vrstama svojih prethodnika i u tom smislu filozofirali. Ovdje moramo naglasiti Berdjajevljeve riječi: „Ja biram i odlučno izabirem filozofiju u kojoj se potvrđuje primat slobode nad bitkom, primat egzistencijalnog subjekta nad objektiviranim objektom, dualizam, voluntarizam, stvaralački aktivizam, prersonalizam, antropologizam, filozofija duha.” (str. 25.).

U tom smislu Berdjajev zabacuje filozofiju koja polazi od stvarnog svijeta pa se on baš ne bi slagao s onom: Nihil est in intellectu quod non est in sensu, već bi se jednostavno zadržavao u izvoru svojeg filozofiranja: duh, osoba i subjektivizam. U tom subjektivnom tražio bi sebe i svojeg čovjeka, svoj antropologizam. Uostalom, filozofija je nužna antropološka i kao takva se ne smije otkinuti od čovjekovog života, od života duha. Filozofi moraju sudjelovati u dramatičnoj borbi života. Za ovakav stav filozofa uvelike ima svoju zaslugu kršćanstvo.

U drugom razmišljanju: Subjektivni i objektivacija – Berdjajev naglašava vrijednost subjekta ali i subjektivnih filozofija (egzistencijalna) za razliku od idealističkih filozofija u kojima se izgubio čovjek. Nestalo ga je, a gdje nema čovjeka koji razmišlja i doživljava svoje subjektivno stanje, nema ni valjane filozofije. U tom su smislu Hegel i Heidegger antipodi.

Kierkegaard je pravi mislilac jer se kod njega sve odvija u snazi subjekta i subjektivnosti. Objektivirani je svijet nešto izvan toga. No moramo i ustvrditi da je spoznaja (filozofska) protuegoistični svijet, a ne osobno-egoistični svijet. Smisao svega stoji u meni, a ne u objektivnom ili „objektiviranom“ svijetu. Spoznaja nije nešto „objektivno“ u svijetu, ona pripada subjektu, osobi. Ona je aktivnost posve osobne naravi za razliku od egocentričnosti. U tom je smislu spoznaja posve egzistencijalna. Zato Hegel nije valjano filozofirao, ali je sasvim nešto drugo s Kierkegaardom, Jaspersom, Heideggerom i drugim egzistencijalistima. A kad se radi o kršćanskim egzistencijalistima, onda se dolazi spoznajno do dubine – otkriva se Bog. U tom smislu Kantov „Ding an sich“ ne vrijedi jer se u pravoj spoznaji otkriva pravi život. Ta se filozofija može nazvati filozofija postojanja, a ne nečeg općeg, koje može biti više utjecaj društva nego utjecaj postojanja u zajedništvu. Zanimljivo je da kad Berdjajev govori o racionalizaciji i objektivaciji da se takvom načinu filozofiranja približava kraj. Dosta smiona tvrdnja, no pustimo da nam govori dalje. Pravo je filozofiranje u apofatičkoj vrijednosti pronalaženja Boga.

Aktivnost se više pridaje objektu nego subjektu, a to je krivo. Spoznaja je događaj duhovan i intelektualan, no to se ne može pridi-jevati objektu već subjektu (Tako i jest, no samo preko „štoštva“ stvari, ali Berdjajev prelazi preko toga!). Subjekt može dvostruko spoznavati: u objektivaciji ili u egzistencijalnom stanju. Prvi je način spoznaje kriv, a u drugom se otkriva snaga intuicije i stvaralaštva. Tom snagom koja je slobodna subjekt prodire do Logosa.“ Logos je od Boga, a sloboda iz bezdana prethodnika bitka.“ (To je Berdjajevljeva tvrdnja, ali ona mora pretrpjeti kritiku).

S obzirom na društvo, u Berdjajevljevom filozofiranju prednost ima zajednica koja je obraćaj dvaju ili više subjekata na temelju slobode i to u egzistencijalnom aktu. Drugo je sve objektivacija, društvo koje nije proživljavano slobodom i ljubavlju. Tako to Berdjajev naglašava u trećem poglavlju: „Ja“, osamljenost i društvo.

Pod pojmom „ja“ Berdjajev ne razumijeva samo tijelo i dušu čovjekovu već i duh koji je u stanju preobraziti čitava čovjeka s čisto kršćanskim ciljem: naći se u ljubavi zajednice ili egzistencijalnog proživljavanja subjekata, više osoba, više „ja“. Osamljenost i društvo možemo shvatiti i doživljavati, ali to nije prava zbilja. Čovjek u svojem subjektivnom svijetu teži da se oslobodi osamljenosti, ali to može biti, veli Berdjajev, u pravom smislu samo sa „ti“ ili sa „mi“, čime želi naglasiti egzistenci-

jalnu zajednicu, ali ne i društvo ili objektivirani svijet. No sjedinjenje s Bogom, naglašava Berdjajev, najdublja je doživljenost zajednice. „Ono čemu ja jedino mogu pripadati i apsolutno se povjeriti, predati se bez ostatka, jest Bog. Ali Bog nije za mene objekt. Objektivizacija i socijalizacija mojeg odnosa prema Bogu čini Boga za mene izvanjskim autoritetom.“ (str. 84–85). S obzirom na čovjeka, njegovu osamljenost i društvo, možemo reći: Čovjek nije osamljen, nego socijalan; čovjek nije ni osamljen ni socijalan; čovjek je osamljen, a ne socijalan, i napokon, osamljen je i socijalan. No svi ti momenti ulaze u područje objektivacije. Samoća nas najviše zahvaća u času smrti. No moramo naglasiti: ako smo u zajednici s Bogom, onda nas ta samoća ne straši, ona je pogled u vječnost. Čovjekovo subjektivno proživljavanje kod Berdjajeva je obilježeno egzistencijalnim „ja“, „ti“, „mi“. No nešto treće što možemo nazvati onim izvan mene obilježeno je sa „ono“.

Spoznaja nam omogućuje da svladavamo osamljenost. No to može učiniti samo egzistencijalna spoznaja, a to znači spoznaja koja komunicira sa „ti“ ili sa „mi“, a nikako se ne nalazi u području objektivacije i socijalizacije, koja se nalazi u svim društvenim pokretima. Naša spoznaja mora to nadvisiti i to najbolje u egzistencijalnom jedinstvu s Bogom. Bergson i Heidegger stavili su vrijeme u središte svojeg filozofiranja. U tom smislu tvrdi Berdjajev: ne smije se misliti da su sve stvari stavljene u vrijeme, koje dijelimo na prošlost, sadašnjost i budućnost. No moramo odmah reći da vrijeme ima ontološko značenje i da se kroz vrijeme otkriva smisao. To je vrlo dobro naglasio sveti Augustin. No vrijeme nosi i svoju bolest, svoju smrtnu žalost, a ona stoji u tome što se u vremenu ne može proživjeti sadašnjost kao punina vječnosti. To je bolest vremena, no ozdravljeno vrijeme postaje vječnost. Filozofsko pa i estetsko stvaranje jest zdravo vrijeme koje nas vodi u vječnost. Pa u tom smislu tvrdi Berdjajev: „Proživjeti božansku puninu trenutka najuzvišenija je mašta čovjeka i najuzvišeniije njegovo postizanje.“ (105)

Svaka determinacija i svaki uzročni odnos plod je objektivacije koja postoji u svijetu objekata. „Smrt je događaj u vremenu, a ne u subjektu niti u njegovom unutarnjem postojanju, gdje je ona tek trenutak unutarnje sudbine u vječnosti.“ (106)

Spoznaja je povezana s vremenom i, s obzirom na prošlost, sadašnjost je s njom povezana našim pamćenjem i sjećanjem. Kad govorimo o proročtvima – ne samo u strogo religioznom smislu – tad prodiremo iz sadašnjosti u budućnost. Naš svijet nije stvaralački

završen svijet, no iz njega možemo skočiti na časove u vječnost (Kierkegaardov „Augenblick“). Sva tehnizacija svijeta morala bi pomoći subjektu, njegovom „ja“ kontemplativnosti, koja će ga voditi vječnosti, a ne kozmičkoj beskonačnosti.

Kršćanstvo je intenziviralo vrijeme tako da čovjek, subjekt, „ja“, ide k vječnosti, a ne beskonačnosti. Proživljavanje sadašnjosti i zastavljanje na njoj jest ulaženje u beskonačnu budućnost, ali ne i ulaženje u izvanvremensku eshatološku vječnost.

Tradicijsko naučavanje o raj i paklu jest područje objektivacije (Možda je ovdje Berdjajev presmion!). Svakako nešto što ne ulazi u tajnu Berdjajevljevog poimanja vječnosti, koja se ostvaruje samo slobodom. Slobodom se ostvaruje transcendentno” koje je dopustivo jedino kao tajna kojoj se pridružujem u imanentnom procesu života” (115). U tom smislu gledamo na apokalipsu kao nadvremensku vječnost koja je nešto drugo od konačnog i beskonačnog vremena, koje napokon mora iščeznuti u apokaliptičnoj vječnosti. Problem osobe za Berdjajeva je glavni problem, egzistencijalne filozofije. Ako uspoređujemo „ja“ i osobu, onda bismo mogli reći da je „ja“ izvorna datost, a osoba zadanost ili zadatak. Osoba nije individua, nije priroda, nije supstancija. Osoba je doživljeni sadržaj duha duše i tijela. Osoba je cjelovitost. Osoba u egzistencijalnoj filozofiji nikako nije ono što shvaćaju u filozofiji društva. U egzistencijalnoj filozofiji osoba pretpostavlja prekidanost, a to znači: ne trajno doživljavanje već doživljavanje samo u izuzetnim časovima. No postojanje osobe jest bolna sudbina, to je antinomijski spoj slobode i neodvratnog predodređenja. Egocentričan čovjek nije osoba, takav čovjek ne živi od i u realnosti već u priviđenjima, iluzijama i utvarama. Borba za osobu uvijek je borba protiv egoizma. Osoba je slika i prilika Božja, ono najuzvišenije što nam daje kršćanstvo ili bolje: na što nas kršćanstvo potiče.

Tako nam govori Berdjajev u petom poglavlju svoje knjige pa nastavlja: Problem osobe povezan je s problemom općeg i posebnog. Opće nije egzistencijalno već je vezano na sociološki izvor, ono spada u sklop objektivacije. Individua pripada rodu, ali ona nije egzistencijalna osoba. Postoje različiti stupnjevi individualizacije, ali država npr. ne spada u to područje jer je ona ontološki bez značenja, no posjeduje funkcionalno značenje. Svakako je osoba vrhovna vrednota i ona u tom smislu treba biti slobodna „od vlasti svijeta, države, nacije, apstraktne misli i ideje“, ali treba biti u neposrednom podlaganju živome Bogu. (134)

Poslije toga osoba može dokučivati nadosobne vrednote.

Berdjajev sa svom oštrinom postavlja razliku između egzistencijalne osobe i osobe koja se smatra malim dijelom društva. To vrijedi za pozitivističku filozofiju, za državu. No nasuprot tomu Berdjajev će ustvrditi: „U zajednici je zajedništvo dio osobe, njeno svojstvo, u društvu je osoba dio „društvenog zajedništva.. No zajedništvo u egzistencijalnom smislu, koji zastupa Berdjajev, može biti samo u sjedinjenju dvaju „ja“, dvaju „subjekata“, dviju „osoba“, a to je različito od socijaliziranog ja, koji je nešto treće, „ono“, „das Man“ i „Es“. Osoba je za shvaćanje društva uvijek iracionalna. Pogotovo se to odnosi na totalitarno društvo bilo kojeg oblika i naziva. Osoba je neizmjenljiva sa svojim temeljem, ali izmjenljiva sa svojim produbljivanjem duhovne stvarnosti. Berdjajevljevi personalizam ljubi drugoga koji je „ti“ i koji nije član objektiviranog društva u bilo kojem obliku. Berdjajev hoće reći: ako i pripadamo društvu kao ljudi, a tako je sa svakim čovjekom, ne pripadamo time njegovoj egzistencijalnoj zajednici. Intucija osobe jest ljubav koja dolazi do izražaja i u bolima i u patnjama, a osobito u smrti. „Ljubav je jača od smrti. Osobe koje zajedništvu u ljubavi, rastaju se, no taj rastanak u svemu svojem tragizmu tek je izvana, u objektiviranom svijetu koji taj rastanak naziva smrt. Iznutra je to put života.“(149)

Tako nam Berdjajev prikazuje svoju „osobu“, svog „egzistencijalnog čovjeka“.

U pogovoru same knjige prisutne su misli koje nam pokazuju sam povijesno-filozofski razvoj Berdjajevljevog filozofiranja koje je praćeno slobodom, ali koju ne možemo prihvatiti onako kako je predočava Berdjajev pa makar sve to svodio na „tajnu postojanja“. No ono što nam Berdjajev pruža o kršćanskom gledanju na čovjeka to ostavlja posebnu pečat.

Josip KRIBL

IGNACIO LARRANAGA: *Marijina šutnja* (El silencio de Maria), Zagreb, 1984. Preveli Marin Mandić i Ivan Peran. Izdaje: Svetište uznesenja Marijina. Stenjevec 9.

Pisac knjige je Španjolac, misionar u meksičkom plemenu Mixes. Knjiga je bila izdana na više jezika, a u Sao Paulu doživjela je čak jedanaest izdanja. Tako u predgovoru, umjes-